 <https://doi.org/10.30563/turklad1301006>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types : Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date : 23.05.2023
Kabul Tarihi / Accepted date : 12.06.2023
Yayın Tarihi / Date published : 20.06.2023

Atıf / Citation

Güner, G. ve Saz, M. (2023). Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerinde Sür- Fiili ve Sür- Fiilinin Semantik Boyutu Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 7. Cilt, 1. Sayı, 1-24.

ALİ ŞİR NEVÂYÎ'NİN ESERLERİNDE SÜR- FİİLİ VE SÜR- FİİLİNİN SEMANTİK BOYUTU ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

The verb sür- in Ali Şir Nevayi's works and a review on the semantic dimension of sür-

GALİP GÜNER²

MUZAFFER SAZ³

Öz

Sözcüklerin tarih boyunca semantik açıdan çeşitli değişikliklere uğradıkları görülmektedir. Sözcüklerdeki bu değişikliklerin tespit edilmesi dilin tarihî dönemlerdeki gelişiminin ortaya çıkarılması açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada Ali Şir Nevâyî'nin eserlerinde de görülen sür- fiilinin “sürmek, kovmak, uzaklaştırmak, göndermek; asker sürmek, sevk etmek; önüne katıp sürmek, götürmek; sevk etmek (hayvanlar için); mesh etmek; hüküm sürmek, devam ettirmek; ömür sürmek, zaman geçirmek; beddua etmek, lanetlemek; yüzdürmek; kendine doğru çekmek; çift sürmek, tarla sürmek; dokundurmak, değdirmek; yönlendirmek; bir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak; konuşmak, söylemek” vb. temel anlamlarının yanı sıra “yazı yazmak” anlamı üzerine durulmuştur. Bu çerçevede öncelikli olarak Eski Türkçeden itibaren Türk dilinin tarihî dönemlerinde varlığını sürdüren sür- fiilinin, geçtiği eserler tespit edilmiş, eserlerden alınan örneklerle yer verilerek fiilin geçtiği satır ve varak numaraları belirtilmiştir. Daha sonra ise metin bağlamı göz önünde bulundurularak fiilin eserlerdeki anlamlarına yer verilmiş ve bu anlamlara göre fiil sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Buradan hareketle Ali Şir Nevâyî'nin eserlerinde tespit edilen sür- fiilinin “yazı yazmak” anlamının Türk dilinin tarihî dönemlerinde kullanılıp kullanılmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunların yanı sıra Ali Şir Nevâyî'nin eserlerinden hareketle sür- fiilinin Türk dilinin tarihî dönemlerinde hangi anlamlarda kullanıldığı tespit edilirken sözcüğün Eski Türkçeden itibaren Türk dilinin tarihî dönemlerindeki tarihsel yolculuğuna ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Ali Şir Nevâyî, Sür- (Sürmek) Fiili, Çağatay Türkçesi

¹ Bu çalışma Muzaffer Saz tarafından hazırlanan “Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerinde Tematik Söz Varlığı İncelemesi” başlıklı doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

² Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kayseri/Türkiye, el-mek: gunerg@erciyes.edu.tr.

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3633-1269>

³ Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, el-mek: sazmuzafer@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2334-7985>

Abstract

Throughout history, it is seen that words have undergone various changes in terms of meaning. Determining these changes in words is very important in revealing language development in historical periods. In this study, besides basic meanings of the verb sür-, seen in the works of Ali Şir Nevayî's such as "to drive, to expel, to send away, to send; to send troops; to drive; to ride; to anoint; to reign; to perpetuate; to live a life, to spend time; to curse; to float; to pull towards oneself; plowing, plowing; to touch; to direct; spreading, applying a substance as a thin layer on a surface; to talk, to speak" etc. the "writing" meaning is also emphasized. In this context, firstly, the works in which the verb sür- existed in the historical periods of the Turkic language since Old Turkic was determined, and examples from the works were included, the line and page numbers of the verb were indicated. Then, considering the context of the text, the meanings of the verb in the works were included and the verb was classified according to these meanings. From this point of view, it was tried to determine whether the verb sür- which means the verb "to write" in the works of Ali Şir Nevâyî, was used in the historical periods of the Turkic language. In addition to these, while determining the meanings of the sür- verb used in the historical periods of the Turkic language, it was tried to shed light on the historical journey of the Turkic language in the historical periods, starting from the Old Turkic.

Keywords: Old Turkic, Ali Şir Nevayî, The verb Sür-, Chagatai Turkic

1. Giriş

1.1. Fiiller ve Çok Anlamlılık

Şekil bilgisinin isimlerden sonra en önemli unsurlarından biri olan fiiller, iş ve hareket ifade eden önemli sözcüklere aittir. Fiiller, karşıladıkları durumlarla zaman ve mekân çerçevesi içinde somut, soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve hareketleri bildirmektedirler (Korkmaz, 2017: 487). Fiillerin, tarih boyunca cümle içerisinde kullanışlarına göre temel anlamının yanı sıra pek çok yan anlamlara büründükleri görülmektedir.

Çok anlamlılık, bir sözcüğün temel anlamını kaybetmeden, farklı yollardan, temel anlamıyla kesiklikle bağlantılı olan yeni kavramları anlatır durumda olmasıdır (Aksan, 1978: 76). Korkmaz'a (2010: 107) göre çok anlamlılık, bir sözcüğün temel anlamıyla ilişkili birden fazla anlamının bulunması; bir sözcüğün anlam gelişmesi yoluyla, temel anlamı ile olan bağlantısını kaybetmeden yeni anlamlar kazanmasıdır. Karaağaç (2022: 250) ise çok anlamlılığı; "Bir dil biriminin birden çok anlam ve işlev için kullanılması durumudur. Bir sözün birden çok bilgiye ad olma durumu, çok anlamlılık olarak bilinir." şeklinde açıklar. Başlangıçta kullanım alanına giren her sözcük tek anlamlıdır. Çok anlamlılık ise süreç içinde ortaya çıkan bir özellik olarak görülmektedir (Kahraman, 2015:15). Çok anlamlılık sistematik ve yapısal olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir. Sözcüklerin ilk anlamlarından ortaya çıkarak ilk anlamın meydana getirdiği anlam dairesine benzerlik, yakınlık ve yakıştırma ilgisiyle bağlanarak yan anlamların meydana getirdiği anlamların bütünüdür (Berbercan, 2013: 85). Karaağaç (2022:250), çok anlamlılığın esaslarını şu şekilde belirtir: "Çok anlamlılık, birebir karşılamaya engel olması ve dolayısıyla bir iletişim kusuru olmasına rağmen, bilhassa eski devirlerin edebiyatlarında pek rağbet görmüş; dilin eş sesli veya çok anlamlı yapılarına başvurmak, estetik bir ölçü olarak kabul edilmiştir. Dillerin ses ve anlam yapılarının sürekli değişmesi, çok anlamlılıktan eş sesliliğe, eş seslilikten çok anlamlılığa sürekli bir geçişin de kapısını açar. Bugün için çok anlamlı görünen sözlerin bütün anlamları eş seslilik içinde olabilir veya bugün anlamları arasındaki ilişki unutulduğu için eş sesli olarak düşünen sözler aslında eski devirlerin çok anlamlı tek bir sözü olabilir. Eş sesliliğin ve çok anlamlılığın birbirini izleyen durumlar olmaları yüzünden bunların sık sık birbirlerine karıştırıldıkları görülür. Bazen bu iki yapıyı birbirinden ayırmak zorlaşır, hatta imkânsızlaşır. Bazen eş seslilik ve çok anlamlılık o kadar iç içededir ki sadece dilden hareketle işin içinden çıkılmaz olur ve bu noktada

dil dışı konulara başvurmak gerekir; sosyal ve tarihsel alanlara, kültür alışverişlerine gidilir. Kısacası eş seslilik ile çok anlamlılık, aralarındaki çizgiyi bazen açıkça sezemediğimiz, aynı ses değerine sahip iki veya daha fazla dil birimini ilgilendiren bir dil durumudur.” Ullmann (1978: 358) da çok anlamlılığın bir kusur olmadığını, dilin temel bir özelliği olduğunu ve olağan durumlarda ne çok anlamlılığın ne de eş sesliliğin bir karışıklığa yol açmayacağını belirtir. Aksan (1978: 78) da çok anlamlılığın gelişmiş dillerde daha çok yaygın olarak kullanıldığını, bu dil olayının dil yetersizliğinden dolayı olmadığını, bunun bir dil zenginliği olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Türk dilinin her döneminde yaygın olarak kullanıldığı görülen çok anlamlılık, uzun yüzyıllar boyunca aynı alan/lehçe içinde ve farklı alanlarda/lehçelerde gerçekleşebileceği gibi, kısa bir sürede ve belli bir lehçede/alanda ortaya çıkabilir (Aksan, 1978: 76-77). Türkçede çok anlamlılık, özellikle kullanım sıklığı yüksek olan fiillerde daha çok görülmektedir. Metinlerin hatasız olarak yorumlanmasında sözcüklerin, özellikle de fiillerin temel anlamlarının yanı sıra kazandıkları yan anlamların tespit edilmesi oldukça önemlidir. Metinlerde tespit edilen her yeni anlam, anlam bulanıklığını da ortadan kaldırmış olacaktır. Çok anlamlılık, dilin işlenmişliğini ve söz varlığı bakımından ulaştığı seviyeyi bizlere yansıtmaya açısından da ayrıca önemlidir (Erdem Uçar, 2016:126).

1.2. Çağatay Türkçesinin Mihenk Taşı: Ali Şir Nevâyî

Sadece Çağatay Türkçesinin değil, bütün Türk edebiyatının en büyük şair ve yazarlarından olan Ali Şir Nevâyî, bir Türkçeci olarak Türkçenin Farsçaya karşı savunuculuğunu üstlenmiştir. Ona göre Türkçe Farsçadan daha zengin anlatım gücüne sahip olup, ihtiyaç duyulan her türlü nitelik Türkçede mevcuttur. Nevâyî, her zaman Türkçe sözcüklerdeki anlam zenginliğini, Türkçenin ünlü sisteminin işleyişini, Türkçede her nesne için ayrı ayrı sözcüklerin bulunması ve Türkçenin gramerinin kolaylığı gibi özellikleri göz önünde bulundurarak Türkçenin Farsçadan daha üstün bir dil olduğunu savunmuş ve eserlerini bu düşünce ile kaleme almıştır (Köktekin, 2002: 119). Nevâyî'nin, divan, mesnevi, tarih, tezkire, musiki, dil gibi farklı konularda ve türlerde kaleme aldığı otuza yakın eseri incelendiğinde; eserlerin dil ve konu bakımından oldukça zengin olduğu görülmektedir. Eserler üzerine yapılan çalışmalardan hareketle dönemin dil özelliklerini, kelimeler arasındaki ilişkileri ve farklı alanlarda kullanılan söz varlığının zenginliğini görmemiz mümkündür.

Bu çalışmada söz varlığı açısından zengin olan Ali Şir Nevâyî'nin eserlerinde de görülen *sür-* fiilinin “kovmak, uzaklaştırmak, göndermek; asker sürmek, sevk etmek; önüne katıp sürmek, götürmek; sevk etmek (hayvanlar için); mesh etmek; hüküm sürmek, devam ettirmek; ömür sürmek, zaman geçirmek; beddua etmek, lanetlemek; yüzdürmek; kendine doğru çekmek; çift sürmek, tarla sürmek; dokundurmak, değdirmek; yönlendirmek; bir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak; konuşmak, söylemek” temel anlamlarının yanı sıra “yazı yazmak” anlamı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede öncelikli olarak Eski Türkçe dönemine ait eserlerden başlayarak Ali Şir Nevâyî'ye kadar Türk dilinin tarihî dönemlerine ait elli sekiz eserde *sür-* fiili tespit edilmiş ve fiilin anlam farklılıkları ortaya konmuştur. Eserlerden alınan örneklere yer verilerek fiilin geçtiği satır ve varak numaraları belirtilmiştir. Daha sonra ise metin bağlamı göz önünde bulundurularak fiilin eserlerdeki anlamlarına yer verilmiş ve bu anlamlara göre fiil sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Buradan hareketle Ali Şir Nevâyî'nin eserlerinde tespit edilen *sür-* fiilinin “yazı yazmak” anlamının Türk dilinin tarihî dönemlerinde kullanılıp kullanılmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

2. İnceleme

2.1. Türk Dilinin Tarihî Dönemlerine Ait Eserlerde Sür- Fiili

2.1.1. Orhun Türkçesi Dönemine Ait Eserlerde

Kovmak, Uzaklaştırmak, Göndermek

kentü yañıltıg yawlak kigürtüg yaraklıg kantan kelip yaña eletedi süñüglüg kantan kelipen süre eletedi idok “Sen kendin hata ettin ve nifak soktun. Böyle olmasaydı silahlı (düşmanlar) nereden gelip sizi dağıtabilecekti? Mızraklı düşmanlar nereden gelip sizi yurdunuzdan sürebilecekti.” (BK D 19)

kentü yañıltıg yawlak kigürtüg yaraklıg kantan kelip yaña eletedi süñüglüg kantan kelipen süre eletedi idok “Sen kendin hata ettin ve nifak soktun. Böyle olmasaydı silahlı (düşmanlar) nereden gelip sizi dağıtabilecekti? Mızraklı düşmanlar nereden gelip sizi yurdunuzdan sürebilecekti.” (KT D 23)

Asker Sürmek, Sevk Etmek

sü sürti karlokug içgintökin sançdı “Orduyu üzerlerine sürdü/sevk etti.” (KÇ 20)

Orhon Türkçesi dönemine ait *Bilge Kağan, Köl Tegin ve Köli Çor* eserlerinde *sür-* fiili “kovmak, uzaklaştırmak, göndermek; asker sürmek, sevk etmek” anlamlarında ve *sür-*, *süre* *elet-* biçimlerinde tespit edilmiştir. Döneme ait diğer eserlerde ise *sür-* fiili tespit edilememiştir.

2.1.2. Uygur Kağanlığı Dönemine Ait Eserlerde

Önüne Katıp Sürmek, Götürmek

anta tokıdım anta yana tüşdüüm çik bodunug bıñam süre kelti “Orada bozguna uğrattım. Oradan tekrar döndüm. Çik halkını süvari birliğim önüne katıp geldi.” (ŞU G 2)

Sür- fiili Uygur Kağanlığı dönemine ait *Şine Usu Yazıtı*’nda “önüne katıp sürmek, götürmek” anlamında ve *süre kel-* biçimde tespit edilmiştir. Ancak Uygur Kağanlığına ait diğer eserlerde *sür-* fiili tespit edilememiştir.

2.1.3. Eski Uygur Türkçesi Dönemine Ait Eserlerde

Sürmek, Sevk Etmek (hayvanlar için)

olurur erken kan udçısı beş yüz ud süre ünti “Otururken, hanın sığirtmacı, beş yüz öküzü sürerek (ona doğru) ilerledi.” (PKPH LXV 2)

Sürmek, Kovmak, Uzaklaştırmak

körüp yavızıg.. kavırmadın sürmedin sımtamaknuñ tüşi erür “Kötüyü görüp de (onları) engellemeden, sürmeden göz yummanın sonucudur.” (AY8 1510)

sürgülük ol kavırıp.. kaltı tüzki “(Onları) yakalayıp doğru yola sevk etmek gerek.” (AY8 1297)

Sür- fiili Eski Uygur Türkçesi dönemine ait *Altun Yaruk ve Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi* adlı eserlerde “sürmek, sevk etmek (hayvanlar için); kovmak, uzaklaştırmak” anlamlarında ve *sür-*, *süre ün-* biçimlerinde tespit edilmiştir. Fiil Eski Uygur Türkçesi dönemine ait diğer eserlerde tespit edilememiştir.

2.1.4. Karahanlı Türkçesi Dönemine Ait Eserlerde

Sürmek, Sevk Etmek (hayvanlar için)

at sürdi “At sürdü.” (DLT 287/245)

bular ol sürüg koyka erkeç sanı/koyuğ başlasa sürse yolça köni “Bunları koyun sürüsünün koçu say. Onlar başa geçip sürüyü doğru yola götürürler.” (KB 4353)

Dokundurmak, Değdirmek

bakır altunuğ er körüp bilnese/alıp azkına bir taşığ sürse tap “Eğer insan bakır ve altını görüp ayırt edemese anlamak için bir taş alıp azıcık sürtmek yeter.” (KB 3964)

yaşın saçıp kögsin açıp yüzün **sürüp** “Yaşını saçıp göğsünü açıp, yüzünü sürüp.” (DH 108/3)

kara yüzüm dergahiñge **sürmedim** mên “Ben kara yüzümü dergahına sürmedim.” (DH 115/5)

Sürmek, Mesh etmek

azu yawuğsa sizler urağutlarka, bulmasa sizler suw teyemmüm kılıñlar arığ toprakka **sürünler** yüzünüzke iki elğizke “Kadınlarınıza yakınlaştığınızda su bulamazsanız teyemmüm kılınız temiz toprakla, sürünüz yüzünüze iki elinize.” (RN 26/19b1)

kaçan kopsa siz namāzka yuy yüzleriñizni hem eligleriñizni tirseklerke tegi hem **sürünler** başlarıñızka adaklarıñızni iki aşuñuzka tegi “Ne zaman kopsanız namaza yüzlerinizi hem ellerinizi dirseklerle, ayaklarınızı iki aşığınıza kadar yıkayın ve başınıza sürün.” (RN 27/21a2)

azu yawuğsa siz urağutlarka hergiz bulmasa suw teyemmüm kılıñlar toprak birle arığ **sürünler** yüzünüzke eligleriñizni “Kadınlara yakınlaştığınızda su bulamazsanız temiz toprak ile teyemmüm yapın, ellerinizi yüzünüze sürün.” (RN 26/22a1)

Kovmak, Uzaklaştırmak, Göndermek

sēwerig sēwindür kör açığ bērip/sēni sēwmegüçini **sürgil** serip “Dostlarını ihsanda/bağıştta bulunarak sevindir. Seni sevmeyenleri kabaca kov.” (KB 5496)

isizig yıratı elindin **sürüp** “Kötüleri memleketinden sürüp çıkardı.” (KB 437)

ol itni yandurğalı nēçe **sürdiler**, urdılar ol it nēme yanmadı ērse bir yıgaçğa bağlap urdılar “O köpeği döndürmek için nice kovaladılar, dövdüler o köpek yine de dönmediği için bir ağaca bağlayıp dövdüler.” (OAKT 9a/20)

sürgeymiz yazukluklarını tamuğ tapa horlayu “Günah sahibi olanları aşağılayarak cehenneme doğru süreceğiz.” (OAKT 15b/10)

ēr itig **sürdi** “Adam köpeği vb. şeyleri kovdu.” (DLT 267/234)

meded kaldı azāzilni kavlap **sürdüm** “Yardım etti, şeytanı kovalayıp sürdüm.” (DH 64/7)

ey bi-edeb gödek, dēp asā alıp **sürdiler** “Ey edepsiz çocuk deyip asa alıp kovdular.” (DH 104/7)

bütünlükün tanrı **sürdi** kâfirlerini takı anuttı anlarğa küyer ot “Şüphesiz Tanrı kafirleri sürdü ve onlara yakan ateş hazırlattı.” (TİEM 310r/2)

hem **sürer miz** yazukluklarını tamuğ tapa “Hem günahkarları süreriz cehenneme doğru.” (RN 31/32b3)

hem buldı olarda oñin iki urağutni kim **sürerler** “Hem buldu onlarda başka iki kadını sürerler.” (RN 32/16a1)

Yönlendirmek

azu körmezler mü biz **sürer miz** suwnı otsuz kuruğ yer tapa bes çıkarur miz anıñ birle ekinler “Hiç görmezler mi biz süreriz suyu otsuz, kuru yere doğru, çıkarırız onunla birlikte ekinler.” (TİEM 303v/9)

Önüne Katıp Sürmek, Götürmek

irinçig kışığ **sürdi** yazkı esin “Bahar esintisi zorlu kışı sürüp götürdü.” (KB 65)

kalin bulutug tüpi **sürer** karanıku “Aniden çıkan rüzgâr göğün karanlığını açar.” (DLT 540/441)

Hüküm Sürmek, Devam Ettirmek

tatığ sürme tatığ kını keğ katığ “Zevk, sefa sürme, zevkin cezası çok ağırdır.” (KB 4771)

ķara ķarnı toğsa tili başsırar/basa tutmasa bek özi erk sürer “Halkın karnı doyarsa ileri geri konuşmaya başlar. İyice egemen olunmazsa kendisi egemenlik sürer.” (KB 4329)

Ömür Sürmek, Zaman Geçirmek

ottuz beşde mescid kirip devrān sürdüm “Otuz beşte mescide girip devran sürdüm.” (DH 75/1)

kēce kündüz işret kılıb devran sürgen “Gece gündüz işret kılıp devran süren.” (DH 338/5)

Beddua Etmek, Lanetlemek

anlar tururlar anlar sürdi anlarını Tanrı “Onlar öyle kimselerdir ki Tanrı onları lanetledi.” (TİEM 64v/9)

Asker Sürmek, Sevk Etmek

küwez alp sekirtip çerig sürse bat/laçın kuş kowar teg töker kanları “Mağrur kahraman koşarak süratle ordusunu sürer. Şahinin kuşlara saldırması gibi hücum eder, kanlar döker.” (KB 2381)

Yüzdürmek, Sürmek

idiñizler ol kim süre berür silerke kēmeni teñiz içinde siler anıñ artuķlukındın “Rabbiniz odur ki fazlından nasip isteyeyiniz diye denizde gemileri yüzdürüverir.” (TİEM 211r/3)

Kendine Doğru Çekmek

kemişti tahtalarını tuttu eçisiniñ saçını süriyür öziñe “Bıraktı tahtaları, büyük erkek kardeşinin saçını tuttu kendisine doğru çekti” (TİEM 125v/6)

Karahanlı Türkçesi dönemine ait *Kutadgu Bilig*, *Dîvān-ı Hikmet*, *Dîvānu Lugāti't-Türk*, adlı eserlerde ve *Kur'ân-ı Kerîm* çevirilerinde (Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM), Orta Asya Kur'ân Tefsiri, Manchester-John Rylands Nüshası) *sür-* fiili “sürmek, sevk etmek (hayvanlar için); dokundurmak, değdirmek; mesh etmek; kovmak, uzaklaştırmak, göndermek; yönlendirmek; önüne katıp sürmek, götürmek; hüküm sürmek, devam ettirmek; ömür sürmek, zaman geçirmek; beddua etmek, lanetlemek; asker sürmek, sevk etmek; yüzdürmek; kendine doğru çekmek” anlamlarında ve *sür-*, *tatığ sür-*, *erk sür-*, *devrān sür-*, *süre ber-* biçimlerinde tespit edilmiştir. Ancak fiil, Karahanlı Türkçesi dönemine ait *Atebetü'l-Hakayık* da tespit edilememiştir.

2.1.5. Harezmi Türkçesi Dönemine Ait Eserlerde

Sürmek, Sevk Etmek (hayvanlar için)

tawar sürmesünler hem tarlağlarınğa “Hem tarlalarına davar sürmesinler.” (HŞ 317)

ısındı atlar uş sürsek bolur mu “Isındı atlar şimdi sürsek olur mu?” (HŞ 1378)

birleri bir teve çıkarıp çerig tapa sürdiler “Birileri bir deve çıkarıp askere doğru sürdüler.” (HKE 180r/13)

Çift Sürmek, Tarla Sürmek

sürdi yēni “Yeri sürdü.” (ME 47/3)

Ādem hoş sürüp buğday tarıyurda uynı bir urdı uy yüzün Ādemğa öwürdi “Ādem çift sürüp buğday ekerken sığıra bir vurdu sığır yüzünü Ādeme çevirdi.” (HKE 15r/13)

ol sıgır saban sürmüş ermes “O sıgır, çift sürmüş değildir.” (HKE 128r/14)

Lût koş sürmekni koğdı aydı ey Cebrâ'il ne keltürdün “Lût çift sürmeyi bıraktı, sordu ey Cebrail ne getirdin?” (HKE 57v/21)

ya 'nî yerni sürgen zelül irmes sürer yerni taķı suwğarmas êkinni “Yani yeri süren uysal olmaz, yeri sürer ve ekini sulamaz.” (HKT 10b/3)

Dokundurmak, Değdirmek

sürer toprakķa yığlayu yüzini “Toprağā ağlayarak yüzünü sürer.” (HŞ 2469)

selām aytıp sürer toprak yüzinge “Selam söyleyip toprak sürer yüzüne.” (HŞ 2483)

sürer êrdi yanakınga yanakın “Yanağına yanağını sürerdi.” (HŞ 4044)

aymışlar ol hâlde Hüseyñ atđın indi, öz yüzini anıñ yüzine süre başladı “Demişler ki o zaman Hüseyin attan indi, yüzünü onun yüzüne sürmeye başladı.” (HKE 247v/15)

Umayya 'bnü Halařķa, Bilâl Habeşî rażhu êlğini adaķını katığ bağladı, taķı yalıñ kızmış taşlar üze sürer êrdi “Umayya İbnü Halařķa, Bilâl Habeşî (ra) elini, ayağını sıkıca bağladı ve yalın, çıplak sıcak taşları üzerine sürerdi.” (NF 96/16)

Sürmek, Mesh etmek

ķılıp niyyet êkki ayañ yerge ur/ayannı yüzünge tamāmet tégür/ekinç ur taķı sol ayañ birle sağ/eliñde yumur yer kamuğınğa sür “Niyet ederek önce iki elinin avuç içlerini toprağā vur. Avuçlarını iyice yüzüne sür. İkinci kez ellerini yere vur, sol avucun ile sağ elinde yıkanması gereken yerlerin tamamına sür.” (MM 103/4)

Kovmak, Uzaklaştırmak, Göndermek

ķelip fāhte çerigi zāğnı sürdi “Üveyik kuşunun sürüsü gelip kargayı kovdu/uzaklaştırdı.” (HŞ 1421)

Şirinni bu köñlümdin sürdüm êmdi “Şimdi Şirin'i bu gönlümden sürdüm/çıkarđım.” (HŞ 3685)

sürdi anlarğa yurtlarından, çıkardı anlarını ewlerinden “Onları yurtlarından sürdü, onları evlerinden çıkardı.” (ME 60/2)

yörütdi anı eldin êlge, sürdi ana elindin taķı bir êlge “Onu elden ele yürüttü, onu memleketinden başka bir memlekete sürdü/kovaladı.” (ME 102/6)

sürer cümle gaşlet köñülñi tüzêr “Bütün gaşleti/sıkıntıyı sürer, gönlü düzenler.” (MM 361/4)

tênizge erkliğ bolğan Ferķayıl atlığ feriştege yarlığ boldı, balıķlarını sürüp ağlarğa kıvürdi “Denize hâkim olan Ferkayil isimli meleğe emrolundu, balıķları sürüp/kovalayıp ağlara soktu.” (HKE 144v/18)

Amr bini'l- 'Aşnı ķoldaşları birle sarāydın sürdiler çıkardırlar, keltürgen hediyyelerin bêrdiler “Amr b. 'Âs'ı arkadaşlarıyla birlikte saraydan sürdüler çıkardılar, getirilen hediyelerini verdiler.” (HKE 233v/7)

şeytānnı 'adl birle sürdüñ “Şeytanı adaletle sürdün/kovaladın.” (HKE 236v/20)

Hak te'âlānıñ hoşnudluķını tileyürler mundağ kimerselelerini katıñdın kêtêrmegiñ taķı sürmeğil “Hak Teâlâ'nın memnuniyetini/rızasını dilerler ki bu şekilde kimseleri huzurundan kovmasın, sürmesin.” (NF 379/17)

ey baba kıyāmet kün bolsa avş mên miskîn za 'ıfānı zebānıyeler tutsalar taķı boynumķa zencîr taķıp tamuğķa sürseler “Araşāt içinde benim aħvālım neteg bolğay? “Ey baba kıyamet

günü olsa ben zavallı güçsüz kadını zebaniler tutsalar boynuma zincir takıp cehenneme sürseler Arasat içinde benim durumum nasıl olacak?” (NF 238/9)

Deccālın öldürgeyler Ye'cüc Me'cüni yer arkasından sürgeyler tēviz içinde yok bolğaylar “Deccal’i öldürecekler Yecüc ve Mecüc’ü [seddin arkasından] süreceklek deniz içinde yok olacaklar.” (HKTM 189b/10)

soyurkağan kim yazuk için kapuğundın sürmedi “Rahmet sahibi onu günah için kapısından sürmedi/kovalamadı.” (HKTM 273a/6)

anı mundın taş birle sürünler “Onu buradan taş ile sürünüz.” (HKTM 283a/6/7)

sürseñ anlarını taķı bolsañ küç kılğanlardın “Onları sürsen, olsan zulüm edenlerden.” (HKT 129b/5)

iğimüz bērgil anlarğa iki kat kındın taķı sürgül anlarını “Tanrı’mız ver onlara iki kat bela/ceza onları da sür.” (HKT 407b/7)

sürer miz yazuk kılğanlarını tamuğ tapa “Günah işleyenleri cehenneme doğru süreriz.” (HKT 299b/7)

Önüne Katıp Sürmek, Götürmek

sürdi kötürdi yel bulutlarını “Yel bulutları sürdü götürdü.” (ME 39/4)

Hüküm Sürmek, Devam Ettirmek

bir neçe izzet, hürmet, uluğluk sen sürdüñ, bir neçe mēn süreyin, tēdi “Birçok izzet, hürmet, büyüklük sen sürdün, biraz da ben süreyim dedi.” (HKE 127r/3)

andağuk yalavaçlık sürer erdi Ebû Bekr eş-şiddik vaķtınga tegi “Öylece peygamberlik sürerdi Ebu Bekir zamanına kadar.” (HKTM 122b/2)

ajunga kēlmedi sürmedi fermān “Dünyaya gelmedi ferman/hüküm sürmedi.” (HŞ 2904)

kaçan kim taht öze oltursa irdi/cihan halkına fermān sürse irdi “Ne zaman ki tahta oltursaydı ve cihan halkına hüküm sürseydi.” (HŞ 2905)

Sür- fiili Harezmi Türkçesi dönemine ait *Kıssaşü'l-Enbiyā*, *Husrev ü Şirin*, *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Mu'inü'l-Mürid*, *Nehcü'l-Ferādis* ve *Kur'ân-ı Kerim* çevirilerinde (Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi Meşhed Nüshası) “sürmek, sevk etmek (hayvanlar için); çift sürmek, tarla sürmek; dokundurmak, değdirmek; mesh etmek; kovmak, uzaklaştırmak, göndermek; önüne katıp sürmek, götürmek; hüküm sürmek, devam ettirmek” anlamlarında ve *sür-*, *süre başla-*, *fermān sür-*, *koş sür-* biçimlerinde tespit edilmiştir.

2.1.6. Kıpçak Türkçesi Dönemine Ait Eserlerde

Sürmek, Sevk Etmek (hayvanlar için)

bular taķı atların kañçılap sürerler taķı artıñca “Bunlarda atların kañçılıyıp ardınca sürerlerdi.” (MG 62b/1)

nēçük kim at sürgen kaçan atını kañçılasa katırak yürür burunķıdan dēyib eyitdiler “Nasıl ki at süren atını kañçıladıđında öncekinden daha hızlı yürürse diye söylediler.” (RH 27a/9)

dağı arķun tepip ilgerü sürmek gerek ve dağı sürüb düz yürütmek gerek. hāy hāy dēyüp çapmak gerek. “Yavaşıca tepip ileri sürmek gerek. Sürüp düz yürütmek gerek. Hay Hay deyüp koşturmak gerek.” (RH 99b/7/8/9)

külük atlar arıp kaldı tèveçi sürer édi tèvesin arkun arkun “Hızlı atlar yorulup kaldı, deveci devesini yavaş yavaş sürerdi.” (GT 333/5)

koy sürgen yalını bir yerden bir yerge “Bir yerden bir yere koyun sürenin ücreti.” (İM 481a/2)

sürdi tewelerni “Develeri sürdü.” (KE 54b/2)

sürdi kölikni tayağ birle “Binek hayvanını dayakla sürdü.” (KE 89a/4)

nêçük kim at sürgen kaçan atnı kamçılasa katırağ yürür burunqıdan dèyip aytdılar “(Bu), atın binicisi tarafından kamçılandığı zaman daha hızlı koşmasına benzer dediler.” (İN 27v/9)

yine fāris kişi atı sürgende ne kılmak gerek “Yine binici atı sürdüğünde ne yapmak gerek?” (BV 7a/6)

kaçan kim anıñ üstine çapmak sürmek uzansa şabır kılmğa muhtāc olur “Ne zaman ki onun üstüne hızlı sürmek için uzansa sabretmeye muhtaç olur.” (BV 12a/3)

ol deve ardında yürigen kişinüñ dañı üstinedür eger देंveni sürer ise eger sürmez ise anıñ üstine neme yoğdur “O deve ardında yürüyen kişinin de üzerinedir. Deveyi sürse de sürmese de onun üzerine hiçbir şey yoktur.” (KFT 208a/31)

kaçan bir kişi anıñ kibi yerlerde atına minip seyir éder olsa ya atını sürer olsa ya atını yider olsa “Ne zaman bir kişi onun gibi yerlerde atına binip yolculuk yapıyor olsa veya atını sürer olsa veya atını yedeklemiş olsa.” (KFT 205a/8)

sürdi “sürmek, hayvan sürmek” (TZ 20a/2, 36b/12)

eger mütemetti' kirgen kişi tilese kurbānlıqını sürmege iħrām këygey tağı kurbānlıqını sürgey “Eğer mütemetti' giren kişi dilerse kurbanlığını sürmeye ihram giye ve kurbanlığını süre.” (İM 343a/4)

eger sürse kurbānlıqını temettü' hacc için ol kişi tilese hacc kılmak ol yıl temettü' hacci bātil bolmas “Eğer kurbanlığını temettü' hac için sürse, o kişi o yıl hac yapmak istese temettü' hacci batıl olmaz.” (İM 343b/4)

Çift Sürmek, Tarla Sürmek

sürdi yèrni “Yeri sürdü.” (KE 29a/6, 92a/5)

saban sürdüm “Çift sürdüm.” (CCI 4a/21)

Dokundurmak, Değdirmek

sağ butuñıñ artında tutup yerge sürgey-sen “Sağ budunun ardından tutup yere süreceksin.” (MG 31b/1)

bèli bağına soğar uçın artkaru yerge sürer “Ucunu kuşağına sokar, arkasını yere dokundurur.” (MG 78b/7)

nêçe këlse şabā yèli sehergāh yüzüm yerge sürüp aytur mèn Allāh “Ne zaman gelse saba rüzgârı, seher vakti yüzümü yere sürüp Allah derim.” (GT 99/11)

èlini dīvārga sürmegey tağı anı öpmegey “Elini duvara sürmeyecek ve onu öpmeyecek.” (İM 376a/1)

sürdi etükni yerge “Çizmesini yere sürdü.” (KE 41a/7)

sürdi anıñ burnını za ferāngā “Onun burnunu safrana sürdü.” (KE 95b/2)

depsün iki ayağın yere bir kez sağ ayağı bile bir kez sol ayağı bile budlarını sürütsün sağı şola şoli sağa sürsün “İki ayağımı yere vursun, bir kez sağ ayağı ile bir kez sol ayağı ile budlarını sürtsün, sağı sola solu sağa sürsün/dokundursun.” (KF 55b/3)

Bir Maddeyi Bir Yüzey Üzerine İnce Bir Tabaka Olarak Yaymak, Sürmek

fark yok farz oruç birle tağı nāfile oruç arasında. Eger uyusa tüşke geçse, yā bakşa hatunı fercine suw inse, yā yağ sürünse, hacāmat kaldırsa, yā sürme sürtünse “Nafile oruç ile farz oruç arasında fark yoktur. Eger uyuyunca rüya görse veya kadının fercine bakıp su inse veya yağ sürse veya hacamat yaptırıp veya sürme sürülse.” (İM 271a/8)

Kovmak, Uzaklaştırmak, Göndermek

tuşman yekni sēn sürgül “Düşman şeytanı sen sür/kovala.” (CC II 73b/1)

ma'nisi ol bolur; kim, qarğanı sürgil bu ok birle tēmek bolur “Manası bu okla kargayı kov demektir.” (RH 8b/8)

sultān oğlu bu sözden melül bolup ayttı sürüy bu kavvādı “Sultanın oğlu bu sözden rahatsız olup, “bu kavatı sürün”, dedi.” (GT 60/5)

kaçan sürse kulun tēñri katından “Tanrı kulunu huzurundan sürdüğü zaman.” (GT 113/13)

bir şa'ir oğrılar bēgine kēlip medh okudu ise buyurdu kim tonun soyup dağı bu kintden sürüy tonun soyup kintden sürdiler “Bir şair, hırsızlar beyine gelip övgüler dizince emretti, onun elbiselerini soyup bu şehirden sürün, elbiselerini soyup şehirden sürdüler.” (GT 219/5/6)

sürdi Tanrı bulutı “Tanrı bulutu sürdü/uzaklaştırdı.” (KE 125b/3)

sürdi anı bu sürülmüş kulluk kıldı Tanrıya “Onu sürdü. Bu sürülmüş, Tanrı'ya kul oldu.” (KE 31b/2)

ammā kiriş uzun bolsa okı sürer va dağı ok yiti çıkar “Ancak kiriş uzun olursa oku iter, ok (yaydan) daha hızlı çıkar.” (İN 66v/4)

ma'nisi ol bolur kim qarğanı sürgil bu ok birle tēmek bolur “Manası ise bu ok ile kargayı kov demektir.” (İN 9r/8)

kaçan 'āzib kişi zinā edse bizim katımızda ol kişiye yüz ağaç ururlar ancak ol kişini şārdan gāriblika sürmezler bir yıl kadarınca “Ne zaman bir ergen/bekar zina etse bizim huzurumuzda o kişiye yüz sopa vururlar. Ancak o kişiyi bir yıl boyunca şehirden gurbete sürmezler.” (KFT 378b/13)

dağı zinā edgen kişini had urulduğundan şoğra şārdan sürmek cāyız degüldür. Anuñ içün hatun kişini kaçan gāriblika sürse ol hatun kişini zinā edmeke yol açarlar “Zina eden kişiye ceza verildikten sonra şehirden sürmek/kovalamak caiz değildir. Onun için hatun kişiyi ne zaman gurbete sürse o hatun kişiyi zina etmesine neden olurlar.” (KFT 378b/28/30)

bi kulunı töydi ve sultan kulunı sürdi “Bey kulunu dövdü ve sultan kulunu sürdü.” (TZ 41a/9)

hattā ayrılınca halk ortasında zāyil olmaz bilesince olmağdan hattā cehenneme sürince “Hatta ayrılınca halk arasından yok olmaz birlikte olmaktan hatta cehenneme sürünce.” (KF 203b/4)

sür- “uzaklaştırmak, sürmek” (RS 187a/6)

Ömür Sürmek, Zaman Geçirmek

ol biri devlet bilen devrān sürer “O biri saadetli bir şekilde devran sürer.” (GT 79/12)

Kıpçak Türkçesi dönemine ait *Baytaratü'l- Vâzih, Codex Cumanicus, Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't- Türkî), İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtîn, Kitâb Fî 'İlm An-Nuşşâb, Kitâbü'l- Ef'âl- Kıpçakça Satır Arası Sözlük, Kitâb-ı Fi'l-Fıkh , Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisân-ı Türkî, Münyetül'- Guzât, Hulasa, Okçuluk ve Atçılık (Hüseyn b. Ahmet el- Erzurumî), Resûlî Sözlüğü, Et- Tuhfetü'z- Zekiyye Fi'l- Lûgati't- Türkiyye* adlı eserler incelediğinde *sür-* fiili “sürmek, sevk etmek (hayvanlar için); çift sürmek, tarla sürmek; dokundurmak, değdirmek; bir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak; kovmak, uzaklaştırmak, göndermek; ömür sürmek, zaman geçirmek” anlamlarında ve *sür-*, *devrân sür-* biçimlerinde tespit edilmiştir.

2.1.7. Çağatay Türkçesi Dönemine Ait Eserlerde

Sürmek, Sevk Etmek (hayvanlar için)

raşnı meydānga sürseñ sin birer Rüstem begin “Rüstem Bey gibi atını meydana sürdüğünde.” (MSD 386)

şanemler hüsn atın sürse leâfetniñ bisâında “Güzeller güzellik atını letafet meydanında sürseler.” (MSD 669)

ikki dünyâ hûblarını nâz ile/at için bir kamçı birle sür begim “İki dünya güzelliklerini naz ile atı da bir kamçı ile sür beyim.” (LD 2596)

hiç nemege bakmay yitikrek sürüñ/ol tevesiniñ 'ivazın yitkürüñ “Hiçbir şeye bakmadan çabuk sürün, o devesinin bedelini ulaştırın.” (MEM 46a/477)

Çift Sürmek, Tarla Sürmek

'ilm örgeñip 'amel kılmagan, koş sürüp ekin ekmegeñe meñzeyür “İlim öğrenip amel etmeyen, çift sürüp ekin ekmeğe benzer.” (SGT 107b/4)

Dokundurmak, Değdirmek

yol yürüseñ sürer edim yüziime hâk-i rāhnı “Yol yürüten sürerdim yolun toprağını yüzüme.” (ŞAD 1669)

zulm birle ol eger cānımğa sürse tiğ-i katl “Eğer o zulüm ile katlin kılıcını canıma sürse.” (HBD 48/5)

Bir Maddeyi Bir Yüzey Üzerine İnce Bir Tabaka Olarak Yaymak, Sürmek

ıñri ayur erdi nez'idin bir pîr/aña şandal sürerdi bir kem pîr “Can çekişen bir yaşlı inleyerek konuşur, ona bir kötü ihtiyar da sandal sürer.” (SGT 88b/12)

Kovmak, Uzaklaştırmak, Göndermek

mēni bî-gāne tip āhır sürer ermiş eşikindin “Sonunda beni yabancı diye kapısından sürer imiş.” (MSD 627)

koymağıl her dem rakibiñni sür begim “Koyma/bırakma her zaman rakibini sür beyim.” (LD 753)

hûş ile şabr u hîred haylin köñüldin sürdi reşk “Şuur, sabır ve akıl ile gönülden kıskançlığı sürdü/kovaladı.” (YED 162/6)

yok ki sürdi küyüdin ol seyl mēn āvāresin “Yok ki sürdü semtinden o sel (gözyaşı) ile benim gibi avareyi.” (HBD 208/3)

Hüküm Sürmek, Devam Ettirmek

tâki felek devr kıhur sāl u mäh/devrni sürsün bu uluğ pādşāh “Felek yıllarca ve aylarca döndükçe bu ulu padişah çağını yaşasın.” (MEM 29b/303)

bolsun acun içre arığ köñli şād/barça ulus üstide sürsün murād “Dünyada temiz gönül şad olsun, bütün ulus üzerinde muradına kavuşsun.” (MEM 29b/305)

Asker Sürmek, Sevk Etmek

Hâşılı' l emr, söz besâtige nê piyâde kim sürsem def'üçün elimge türter êrdi “İşin sonunda söz meydanına hangi askeri/piyonu sürsem ortadan kaldırmak için elimi iterdi.” (SGT 104b/3)

Çağatay Türkçesinin klasik öncesi ve klasik dönemine ait *Hüseyin Baykara Divânı, Lutfi Divanı, Mahzenü'l Esrâr Mesnevisi, Mevlâna Sekkâkî Divanı, Sadî Gülîstan Tercümesi* (çev. *Sibicâbî*), *Şeyd-zâde Atâyî Divânı, Şiban Han Divânı* adlı eserler incelendiğinde *sür-* fiili “sürmek, sevk etmek (hayvanlar için); çift sürmek, tarla sürmek; dokundurmak, değdirmek; bir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak; kovmak, uzaklaştırmak, göndermek; hüküm sürmek, devam ettirmek; asker sürmek, sevk etmek” anlamlarında ve *sür-*, *devrni sür-*, *koş sür-* biçiminde tespit edilmiştir.

2.1.8. Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerinde

Sürmek, Sevk Etmek (hayvanlar için)

rahş her yan ki sürer ol çâbük “O hızlı bir şekilde her tarafa atı sürerdi.” (FK 395/3)

rüsül sürmedi lâ-mekân üzre merkeb “Peygamber mekânsızlıkta hayvan/binit sürmedi.” (FK 351/6)

gerçi her şûhî sürer meydānga ok yanlıg semend “Gerçi her neşeli/mutlu güzel meydana ok gibi hızlı at sürer.” (ABV 18/4)

çü merkeb bîşedin taşkarı sürdi “Çünkü hayvanını/binitini ormandan dışarı sürdü.” (FŞ 222/101)

ol ki feleкке sürüp êrdi kümeyt “O, göklere at sürmüştü.” (HE 267/3313)

sëkkizinçi feleкке sürdi çü rahş “Sekizinci feleğe at sürdüğünde...” (SS 79/217)

çâbüki kim kaıl üçün sürdi meydānga at “Bir binici öldürmek için meydana at sürdüğünde...” (NŞ 83/1)

nê meydān ara sürsem êrdi semend “Hangi meydana doğru at sürseydim?” (Sİ 87/605)

buyurdi ki sürdiler ança tavuğ “Buyurduğu için onca tavuğu sürdüler.” (Sİ 166/1766)

tāvuslarını asrağucu hem öyleridin sürüp çıkardı “Tavusların bakıcısı da (onları) evlerinden kovalayıp çıkardı.” (HM T762b/1)

şehenşâh çün sürdi 'âlemğa rahş, kıyaş dik idi dehr üzre nûr-bahş “Şehinşah âleme at sürdüğünde, dünyaya ışık saçan güneş gibiydi.” (TMA 8b/28)

mekkege barur biz dip tevakkü' merkebin eşigimge sürgenler ri 'âyeti “Mekke'ye gidiyoruz diyerek ümit hayvanlarını/binitlerini kapıma sürenlerin korunması.” (V 7a/22)

hāmān igvāsı bile atın sürdi “Hāman'nın telkiniyle atını sürdü.” (TEH 12a/9)

eşekke her nê yüklesen köterür ve kıayan sürsen ol yan barur “Eşeğe her ne yüklesen götürür ve hangi yana sürsen o yana varır.” (MK 84b/4)

cibāl taşı ve deşt kumığa nāka sürgen “Dağın taşına ve çölün/bozkırın kumuna deve süren.” (MK 24b/12)

Yüzdürmek, Sürmek

kemesin meskeni sarı sürdi/anı öz me'meniğa yetküirdi “Gemisini mekânına doğru sürdü, onu kendi güvenli yerine ulaştırdı.” (SS 319/3460)

süd üçün tējizige keme sürmese “Kazanç için denize gemi sürmese.” (MK 25a/5)

vecd bile kalem yazğan kazânı kaytaray dâgen kuruğ yerde keme süreydir “Vecd ile kalemin yazdığı kazayı/kaderi döndüreyim diyen kuru yerde gemi süreyim der.” (MK 42b/3)

Çift Sürmek, Tarla Sürmek

Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm hubûbât keltürüp âdemğa hoş sürüp ekin ekmek kâ'idesin örgetti “Cebrail Aleyhisselam tahıl getirip Hz. Âdem'e çift sürüp ekin ekmenin kurallarını öğretti.” (TEH 2a/2)

Dokundurmak, Değdirmek

tîği ornun körgüzüp sürgil dâben yalbarmagım “Kılıcın yerini gösterip sür diyerek yalvarırım.” (FK 432/1)

katl tîğ sürse düşmen kılmağıl zînhâr havf “Katil kılıç sürse düşman olma, asla korkma.” (ABV 306/2)

ecel tiyğın çikip sürseñ ne boldı “Ecel kılıcını çekip sürsen ne oldu?” (FŞ 396/67)

tîğ-ı siyâset başığa sürmedi “Başına siyaset kılıcını sürmedi.” (HE 320/3973)

kimse boğzığa tîğ sürgey mü “Kimse boğazına kılıç sürececek mi?” (SS 161/1316)

kâş tîğın başımğa sürse edi “Kılıcını başıma sürseydi.” (SS 170/1435)

yâr köñli istemiş köñlümge sürmek tîğ kim “Yârin gönlü, gönlüme kılıç sürmek istemiş.” (NŞ 158/5)

siyâset kılıçın maña sürmediñ “Siyaset kılıcını bana sürmedin.” (Sİ 414/5478)

kâş ki tîğ-ı siyâset sürse hem/ol kılıcın boynuma yitkürse hem “Keşke siyaset kılıcın sürse hem, o kılıcı boynuma ulaştırırsa hem.” (LT 195/2470)

têñri te'âlâ rızası üçün minâ tağı üstide ayağ êligin bağlap kurbân kılurğa bıçak boğzığa sürdi “Tanrı Teâlâ rızası için Mina Dağı üzerinde elini ayağını bağlayıp kurban etmek için bıçağı boğazına sürdü.” (TEH 7a/4)

sâyir mu'cizâtın biri huffâşdur kim balçığ bile ol hey'et bile nefesin sürdi rûh tapır uçtu “Başka mucizelerinden biri yarasalarla ilgilidir. Balçıktan bir yarasa şekli yaptı, ona nefesini üfledi, o da ruh sahibi olup uçtu.” (TEH 21b/12)

êrenlerdin merdâne günâh vücûdka kelse boynığa yüklengendin soñ boynın urarlar, kızıl yüzlük kılur üçün boynığa tîğ sürerler “Bir insan suç işlediğinde yiğitçe üstlendikten sonra boynunu vururlar, yüzünü kızıl etmek için kılıcı yüzüne sürerler.” (MK 31a/13)

Kovmak, Uzaklaştırmak, Göndermek

bu kûydin it dip anı her nêçe ki sürdüñ “Onu bu semtten köpek diye her nasıl ki sürdün/kovaladın.” (GS 368/7)

dostlar mênî köñülsiz dip sürer siz şâd mên/bolmayın mu şâd kim def'olmuş andak düşmenim “Dostlar beni gönülsüz diye sürersiniz (oysa ben) mutluyum, mutlu olmayayım mı düşmanım oradan defolmuş.” (GS 425/6)

yoldın âhîr sürme sultân-mên dâben dervîşni “Dervîşi ben sultanım diyerek yoldan sürme.” (FK 196/6)

bu eşikdin taş ile yüz katla ger sürseñ mênî “Beni bu kapıdan taş ile yüz defa sürsen/kovalasan.” (ABV 615/2)

ulusnı sürdiler ol su başıdın “Ulusunu/milletini o su başından sürdüler/kovaladılar.” (FŞ 316/36)

ey kuyaş nevçün kaşındın sâye dik sürdüy meni “Ey güneş! Niçin huzurundan beni gölge gibi sürdün/kovaladın.” (NŞ 621/1)

cevr kılsañ kıl meni bârî eşikdin sürmegil “Eziyet edersen et; hiç olmazsa beni kapından sürme/kovma.” (NŞ 152/3)

sipeh sürdi çîn mülkidin taşkarı “Ordu, Çin ülkesinden dışarı sürdü.” (Sİ 393/5174)

ravza-ı cennetdin anı sürdiler “Cennet bahçesinden onu sürdüler/kovaladılar.” (LT 141/1739)

kim bu gavgâ ehlini her yan sürüy/kitmegenlerini cezâğa yitkürüy “Bu kavga ehlini her tarafa sürün, gitmeyenleri cezaya çarptırın.” (LT 192/2423)

felek Cemşid bile Ferîdûnga içürgen devr ayağın içürdi ve vücûd bezm-gâhıdın sürdi “Felek Cemşid ile Ferîdûn’a içirdiği kadehten içirdi ve (onları) varlık meclisinden sürdü (ölümlerine sebep oldu.)” (MN 687a/14)

ve ölüm seyli hâşâkimni bu eşikdin sürgey velikin hayâl bâıl ikendür “Ve ölüm seli çer çöp gibi değersiz olan cesedimi bu kapıdan sürüp götürecektir ancak hayal batıl imiş.” (KM 4b/20)

velî anı pervîz tindürmedi, dem urmadı tâ mülkdin sürmedi “Ancak onu Perviz rahat bırakmadı, mülkten sürmeyince nefes almadı.” (TMA 13a/20)

etfâl kavup taş urarlar irdi, küçedin küçege sürerler irdi “Çocuklar kovup taş vururlardı, sokaktan sokağa sürerlerdi/kovarlardı.” (MK 52b/3)

ol kişini kutluk öydin taşkarı sürmek kirek/kutluk öy dünyâ durur ya ‘ni ki öltürmek kirek “O kişiyi kutlu bir ev olan dünyadan sürmek, yani öldürmek gerek.” (MK 81a/1)

Konuşmak, Söylemek

beyle mey noş etip ki sürdüm söz/mestliğ uykusıda yumsağ köz “Sarhoşluk uykusunda gözümü yumup böylece şarap içerek [sözümü] söyledim.” (SS 115/708)

sürüp nükte sulţânlar ahvâlidin, hikâyet kılıp hanlar aqvâlidin “Sultanların durumunu söyleyip/anlatıp, hanların hallerini hikâye edip...” (TMA 15a/24)

Önüne Katıp Sürmek, Götürmek

kêçe dūdını sürgeç tañ nesîmi/çıkardı şubh genci levh-ı sîmî “Gece dumanını sürünce tan yeli sabah hazinesinin gümüş levhasını çıkardı.” (FŞ 206/1)

şâm-ı ‘ademni sürüp andağ ki dūd “Yokluk karanlığını duman gibi sürüp götürdü.” (HE 64/773)

tañ yeli çünki sürdi tün dūdın “Çünkü tan yeli gece dumanını sürdü.” (SS 188/1678)

Hüküm Sürmek, Devam Ettirmek

kadehdin baş kötermey sürdi işret birle devrânın “Kadehten başını kaldırmadan içki ile devranını sürdü.” (GS 454/8)

salţanat sürdi mâh tâ mâhî “Gökten yerin derinliklerine kadar saltanat sürdü.” (SS 126/854)

atası kırk yıl sürüp hânlık/kılmış erdi uluska sulţânlık “Babası kırk yıl hanlık sürüp, milletine sultanlık yapmıştı.” (SS 186/1652)

neçe yıl beyle kâmlar sürdi “Böyle nice yıl istekleri arzuları sürdü/devam etti.” (SS 399/4550)

ve tahmuras otuz yıl mülk sürdi “Ve Tahmuras otuz yıl saltanat sürdü.” (TMA 2a/3)

tā sākin irür dehr felek müsta'cil sürsün ikisige hüküm şāh-ı 'ādil “Dünya sakin ancak feleğin acelesi var. İkisine de adaletli sultan hükümsün.” (V 7b/10)

miñ yıl dağı sürse érđi devrānı enuş “Enuş’un devranı bin yıl dahi sürseydi.” (TEH 2b/12)

köp vaqt hem nübüvvet ve hem saltanat sürdi “Uzun zamanlar peygamberlik yaptı ve saltanat sürdü.” (TEH 15a/5)

alarnıñ sa'd ü nahsı hükmin sürüp terānedir “Onların uğuru ve uğursuzluğuyla alakalı hükümlerde bulunup sözler söyler.” (MK 24b/5)

mecliside ökte hükmler sürer çağı, barça icrā-yı aḥkām bir budığı “Meclisinde beyhude hükümler yağdırdığı zaman, bütün hükümlerin icrası bunun bir devamıdır.” (MK 63b/11)

Ömür Sürmek, Zaman Geçirmek

atası dağı çün sürüp érđi 'ömr “Çünkü babası da ömür sürmüştü.” (Sİ 120/1086)

Yazı Yazmak

ğālaṭ biter kātib bābıda kalem sürmek ve karasınıñ ğalaṭın yüzige kiltürmek “Yanılma biter kâtip kapısında yazı yazmak ve karasını yanılmanın yüzüne getirmek...” (GS 729)

kalem vaşfida bir neçe kalem sürmek “Kalem vafında biraz yazı yazmak.” (FŞ 94/1)

ḥurdesidin şerāre körgüzmege bā'is ni bolğanga kalem sürmek “Nüktesinden kıvılcım göstermeyene sebep olana yazı yazmak/kalem sürmek.” (FŞ 102/5)

sihr taşnıf ara sürmey kalemi/ki mēniñ atıma çıkmey raqamı “Sihir (hüner) sırala kalemi sürme, böylelikle benim adıma yazı çekme.” (FK 689/315)

kalem-zengā bolup sürmek kalem fen/yanıda kār-fermā hem kalem-zen “Yazıcıya yazı yazmak hüner olup, üstelik yanındaki (bir) iş buyuran yazıcı ise.” (FŞ 157/28)

kalem sürme bu nev' efsānelergā/egerçi yok kalem divānelergā “Her ne kadar divanelere kalem yoksa da efsanelere bu türlü kalem sürme.” (FŞ 86/47)

bu evrāk üzre sürgen ḥāme-ı derd/raqam bu nev' kıldı nāme-ı derd “Bu kağıtlar üzerine dert kalemini süren/yazan, (bu) yazıyı bu çeşit dert mektubu yaptı.” (FŞ 400/1)

bir neçe söz sürmek ve naşihat-āmiz nükteler 'arżga tiğürmek “Biraz söz sürmek ve öğüt alınacak nüktelerin arzına değdirmek/ulaştırmak.” (FŞ 496/6)

kütüb evrākıda bir neçe harf sürmek “Kitapların sayfalarına biraz yazmak.” (HE 86/13a)

kim ki bu şüretka sürer ḥāmesin/bil ki qarartur yüzi dik nāmesin “Kim ki bu şekilde kalemini sürerse/yazarsa, bil ki yazdıklarını da yüzü gibi karartır.” (HE 206/2543)

nē ki mēn yazım ēyle sürse kalem/nē raqam kıldım anı kılsa raqam “Ben her ne yazarsam yazayım, yine aynı yazıyı, onu yazdım.” (SS 429/4960)

fārsî nazm içre çün sürdüm kalem/nazmnıñ her şıñfını kıldım raqam “Fars şiiri üzerine yazdığım gibi şiirin her türünde (lisanında) o yazıyı yazdım.” (LT 272/3555)

'ilmiga melek sürmedi bir harf yana “İlmine melek bir harf daha yazmadı.” (HM T758b/1)

bu ḥusrev-i gerdûn-cāhnı kim nesebi bābıda ḥāme sürsem “Bu felek makamlı padişahın nesebi hakkında kalem sürsem/yazsam.” (MN 687a/26)

təjri ta 'ālā tefḫī bile bu uluğ işke əlig urdum ve 'azîm emrğa kalem sürdüm “Tanrı Teâlâ'nın yardımıyla bu büyük işe el attım ve bu büyük emri yerine getirmek üzere yazı yazdım/kalem sürdüm.” (NMŞF R55b/17)

nə ümmîğa sürgeç şeref hâmesi “Okuması yazması olmayan birine şeref kalemini sürünce...” (V 1b/9)

inşallah 'ömr amān birse türki tili bile oğ kâfûr-gûn varaq üzre hâme-i müşgîn şemāneni sürgey “İnşallah ömür aman verirse bu hikâyeyi Türk dilinde kara mürekkeple ak kâğıt üzerinde kalem oynatarak nazmetmeye başlamay...” (TEH 7b/23)

bu hâk-sâr-ı bî-i 'tibâr vaşfida kâfûr-girdâr varaq üzre müşg-bâr hâme sürüp durur “Bu itibarsız perişan (Nevâyî) onu vasfetmek için beyaz sayfa üzerine misk saçan yazı yazmıştır/kalem sürmüştür.” (NC 9a/10)

hem lāf u güzāf defterin küydürgil, hem hâmeni inşāf hattığa sürgil “Hem boş konuşma defterini yak hem de kalemini insafli kullan.” (NC 36a/1)

eger mubālağasız icmāl yüzidin kalem sürülse ve ihtisār cānibidin raqam urulsa “Eğer mübalağasız, kısaca temas edilse ve özlü olarak yazılrsa.” (ML T774b/18)

kaşıs bir kâtib ki ol sözge kalem sürgey hilāf/ol kara yüzük başı bolsun kalem yanlıg şikāf “Sözü olduğundan farklı yazan kâtip kim olursa olsun, onun yüzü kara, başı da kalemin başı gibi yarık olsun.” (MK 19b/5)

evl ol ki bular zikride kişi hâme sürmegey ve bu hâme dik kara yüzükler atın kalem tilige kivürmegey “Bunlarla ilgili bir şey yazmamak daha iyidir ve bu kalem gibi kara yüzlerin adını kalemin ucuna getirmemelidir.” (MK 10a/7)

ve kalem sürey desem Nûh 'ömrde tamāmğa yitmes “Ve yazı yazayım desem Nuh'un ömrü de tamamına yetmez.” (MK 72b/4)

15. yüzyılda Çağatay Türkçesi ve Edebiyatının mihenk taşı olan Ali Şir Nevâyî'nin *Bedâiyü'l- Vasat, Fevâidü'l- Kiber, Ferhâd ü Şîrîn, Ğarâ'ibü's- Şîğar, Hayretü'l- Ebrâr, Hamsetü'l- Mütahayyirîn, Husrev ü Şîrin, Kitâb-ı Münşeât, Leylî vü Mecnûn, Lisânü't- Tayr, Mahbubü'l- Kulüb, Muhâkemetü'l- Luğateyn, Mecâlisü'n- Nefâyis, Nazmü'l Cevâhir, Nesâyimü'l- Mahabbe Min Şemâyimi'l- Fütüvve, Nevâdirü's- Şebâb, Sedd-i İskenderî, Seb'a-yi Seyyâr, Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ; Kitâb-ı Tevârih-i Mülûk-ı 'Acem, Vakife* adlı eserleri incelediğinde *sür-* fiili “sürmek, sevk etmek (hayvanlar için); yüzdürmek; çift sürmek, tarla sürmek; dokundurmak, deġdirmek; kovmak, uzaklaştırmak, göndermek; önüne katıp sürmek, götürmek; konuşmak, söylemek; hüküm sürmek, devam ettirmek; ömür sürmek, zaman geçirmek” anlamlarında ve *sür-, koş sür-, saltanat sür-, mülk sür-, hanlık sür-, hükm sür-, hükmler sür-, nükte sür-, söz sür-* biçimlerinde tespit edilmiştir. Ancak bu anlamların ve biçimlerin yanı sıra Ali Şir Nevâyî'nin *Fevâidü'l- Kiber, Ferhâd ü Şîrîn, Ğarâ'ibü's- Şîğar, Hayretü'l- Ebrâr, Hamsetü'l- Mütahayyirîn, Lisânü't- Tayr, Mahbubü'l- Kulüb, Muhâkemetü'l- Luğateyn, Mecâlisü'n- Nefâyis, Nazmü'l Cevâhir, Nesâyimü'l- Mahabbe Min Şemâyimi'l- Fütüvve, Seb'a-yi Seyyâr, Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ, Kitâb-ı Tevârih-i Mülûk-ı 'Acem ve Vakife* adlı eserlerinde fiilin *sür-, kalem sür-, harf sür-, hâme sür-* biçimlerinde “yazı yazmak” anlamında da kullanıldığı tespit edilmiştir. Fiilin, Orhun Türkçesinden Ali Şir Nevâyî'ye kadar ki Türk dilinin tarihî dönemlerine ait eserlerdeki kullanımı incelendiğinde *sür-* fiilinin birçok anlamının yanı sıra “yazı yazmak” anlamında kullanımının sadece Ali Şir Nevâyî'ye özgü olduğu görülmektedir.

3. Sonuç

Çağatay Türkçesinin en büyük şair ve yazarlarından olan Ali Şir Nevâyî'nin eserleri incelendiğinde; Çağatay Türkçesinin dil özelliklerini, sözcükler arasındaki ilişkileri ve farklı alanlarda kullanılan söz varlığının çeşitliliğini ve zenginliğini görmekteyiz. Çalışmada Ali Şir

Nevâyî'nin eserlerinde de görülen *sür-* fiilinin “yazı yazmak” anlamı üzerinde özellikle durulmuştur. Buradan hareketle *sür-* fiili Türk dilinin tarihî dönemlerine ait metinlerde taranmış, bu metinlerde sadece *sür-* fiilinin “sürmek, kovmak, uzaklaştırmak, göndermek; asker sürmek, sevk etmek; önüne katıp sürmek, götürmek; sevk etmek (hayvanlar için); mesh etmek; hüküm sürmek, devam ettirmek; ömür sürmek, zaman geçirmek; beddua etmek, lanetlemek; yönlendirmek; kendine doğru çekmek; çift sürmek, tarla sürmek; dokundurmak, değdirmek; yönlendirmek; bir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak, sürmek; konuşmak, söylemek” anlamları tespit edilmiştir. *Sür-* fiilinin “yazı yazmak” anlamı Türk dilinin tarihî dönemlerine ait eserlerin içerisinde sadece Ali Şîr Nevâyî'nin *Fevâyidü'l- Kiber*, *Ferhâd ü Şîrîn*, *Ġarâ'ibü's- Şîġar*, *Hayretü'l- Ebrâr*, *Hamsetü'l- Mütelhayyirîn*, *Lisânü't- Tayr*, *Mahbubü'l- Kulüb*, *Muhâkemetü'l- Luġateyn*, *Mecâlisü'n- Nefâyis*, *Nazmü'l Cevâhir*, *Nesâyimü'l- Mahabbe Min Şemâyimi'l- Fütüvve*, *Seb'a-yi Seyyâr*, *Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ*, *Kitâb-ı Tevârih-i Mülûk-ı 'Acem* ve *Vakife* adlı eserlerinde *sür-*; *kalem sür-*; *harf sür-*; *hâme sür-* biçimlerinde görülmektedir. Türk dilinin diğer tarihî dönemlerine ait eserlerinde fiilin “yazı yazmak” anlamı tespit edilememiştir.

Kısaltmalar

- ABV : Alî Şîr Nevâyî, *Bedâiyü'l- Vasat*
 AY8 : Altun Yaruk 8
 BK D : Bilge Kaġan Yazıtı Doġu Yüzü
 BV : *Baytaratü'l- Vâzih*
 CC : *Codex Cumanicus*
 DH : *Dîvân-ı Hikmet*
 DLT : *Dîvânu Luġâtî't-Türk*
 FK : *Fevâyidü'l- Kiber*
 FŞ : *Ferhâd ü Şîrîn*
 GS : *Ġarâ'ibü's- Şîġar*
 GT : *Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't- Türkî)*
 HBD : *Hüseyn Baykara Dîvân*
 HE : *Hayretü'l- Ebrâr*
 HKE : *Harezm Türkçesi, Kışaşü'l- Enbiyâ*
 HKT : *Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi*
 HKTM : *Harezm Türkçesi Kur'an Tercümesi Meşhed Nüshası*
 HM : *Hamsetü'l- Mütelhayyirîn*
 HŞ : *Husrev ü Şirin*
 İM : *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtîn*
 İN : *Kitâb Fî 'İlm An-Nuşşâb*
 KB : *Kutadgu Bilig*
 KÇ : *Küli Çor Yazıtı*
 KE : *Kitâbü'l- Ef'âl- Kıpçakça Satır Arası Sözlük*

- KF : Kitâb-ı Fi'l-Fıkh
 KFT : Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisân-ı Türkî
 KM : Kitâb-ı Münşeat
 LD : Lutfî Divanı
 LM : Leylî vü Mecnûn
 LT : Lisânü't- Tıyr
 ME : Mukaddimetü'l-Edeb
 MEM : Haydar Tilbe'nin Mahzenü'l Esrâr Mesnevisi
 MG : Münyetül'l- Guzât
 MK : Mahbubü'l- Kulüb
 ML : Muhâkemetü'l- Luğateyn
 MM : Mu'inü'l-Mürîd
 MN : Mecâlisü'n- Nefâyis
 MSD : Mevlâna Sekkâkî Divanı
 NC : Nazmü'l Cevâhir
 NF : Nehcü'l-Ferâdis
 NMSF : Nesâyimü'l- Mahabbe Min Şemâyimi'l- Fütüvve
 NŞ : Nevâdirü's- Şebâb
 OAKT : Orta Asya Kur'an Tefsiri
 PKPH : Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi
 RH : Hulasa, Okçuluk ve Atçılık (Hüseyin b. Ahmet el- Erzurumî)
 RN : Manchester-John Rylands Nüşası
 RS : Resûlî Sözlüğü
 SGT : Sadî Gülistan Tercümesi (çev. Sibîcâbî)
 Sİ : Sedd-i İskenderî
 SS : Seb'a-yi Seyyâr
 ŞAD : Şeyd-zâde Atâyî Dîvânı
 ŞHD : Şiban Han Dîvânı
 ŞU : Şine Usû Yazıtı
 TEH : Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ
 TIEM : Türk İslam Eserleri Müzesi, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi
 TMA : Kitâb-ı Tevârih-i Mülûk-ı 'Acem
 TZ : Et- Tuhfetü'z- Zekiyye Fi'l- Lûgati't- Türkiyye
 V : Vakfiye
 YED : Yusuf Emirî Divanı

Kaynaklar

- Abik, A. D. (1993). *Alî Şîr Nevâyî'nin Risaleleri Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk- i Acem, Münşeat (Metin Gramatikal İndeks- Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Abik, A. D. (2006). *Alî Şîr Nevâyî, Hamsetü'l- Mutehayyirîn (Metin- Çeviri- Açıklamalar- Dizin)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ağar, M. E. (1986). *Baytaratü'l- Vâzih*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ağar, M. E. (1989). *Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisân-ı Türkî*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, D. (1978). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*. Ankara: Erol Ofset Matbaacılık.
- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Alpay Tekin, G. (2013). *Alî Şîr Nevâyî, Ferhâd ü Şîrîn (İnceleme-Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig I (Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M., Güner, G. (2022). *Codex Cumanicus*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Kışaşü'l- Enbiyâ (Giriş-Metin-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Atalay, B. (1945). *Et- Tuhfetü'z- Zekiyye Fi'l- Lûgati't- Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Aydın, E. (2019). *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Barutçu Özönder, F. S. (1996). *Alî Şîr Nevâyî, Muhâkemetü'l- Luğateyn (İki Dilin Muhakemesi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Berbercan, M. T. (2013). Kutadgu Bilig'de Fiillerin Çok Anımlı Yapısına Genel Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, S. 24, s. 83-98.
- Bice, H. (2015). *Divan-ı Hikmet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Borovkov, A.K. (2002). *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.- XIII. Yüzyıllar)* (çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1931). *Kitâbü'l- İdrâk li Lisâni'l- Etrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.

- Canpolat, M. (1995). *Alî Şîr Nevâyî, Lisânü't- Tayr*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1960). *Sanglax A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammed Mahdî Xân*. Londra: Messrs. Luzac and Company Ltd.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford At The Clarendon Press.
- Çelik, Ü. (2011). *Alî Şîr Nevâyî, Leylî vü Mecnûn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çetin, E. (2020). *Altun Yaruk VIII. Kitap. (Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çöktü, G. (1985). *Ali Şîr Nevai Mahbubü'l- Kulüb*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Delice, H. İ. (2003). *Hulasa, Okçuluk ve Atçılık (Hüseyn b. Ahmet el- Erzurumî)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Demirci, J. (1998). Kıpçak Sözlükleri. *Kebikeç Dergisi*, S. 6, s. 145-152.
- Demirci, Ü. Ö. (2010). *Eski Türkçe'de Fiiller*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Düzgün, U. (2018). *Ali Şîr Nevâyî'nin İlk Divanı ile Son Divanının Karşılaştırmalı Söz Varlığı -Fiil-*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eminoğlu, E. (2011). *Abbâs İbni Hamza es-Sabrânî, Kitâbü'l- Ef'âl- Kıpçakça Satır Arası Sözlük*. Ankara: Akça Yayınları.
- Eraslan, K. (1971). Ali Şîr Nevâyî'nin Hâlât-ı Seyyid Hasan Big Risâlesi. *Türkiyat Mecmuası*, C. XVI, s. 89- 110.
- Eraslan, K. (1980). Ali Şîr Nevâyî'nin Hâlât- ı Pehlevan Muhammed Risâlesi. *Türkiyat Mecmuası*, C. XIX, s. 99- 164.
- Eraslan, K. (1996). *Nesâyimü'l- Mahabbe Min Şemâyimi'l- Fütüvve*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2015). *Alî Şîr Nevâyî, Mecâlisü'n- Nefâyis I- II (Giriş- Metin- Çeviri- Notlar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (2015). *Alî Şîr Nevâyî, Mîzânu'l- Evzân (Vezinlerin Terazisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlâna Sekkâkî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K., Sertkaya, O. F., Yüce, N. (1979). *Kutadgu Bilig III (İndeks)*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud Divânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdem Uçar, F. M. (2016). Çağatay Türkçesinde Bol- “Olmak” Fiilinin Çok Anlamlı Yapısı. *Dil Araştırmaları Dergisi*, C. 19, s. 125-151.
- Erdem Uçar, F. M. (2019). *Şeyd-zâde Atâyî Divânu (Bağlamalı Dizin-İşlevsel Sözlük)*. İstanbul: Kesit Yayınları.

- Ergene, O. (2017). *Sadî Gülîstan Tercümesi, Giriş- Dil İncelemesi-Metin-Çeviri-Dizinler-Tıpkıbası (çev. Sibîcâbî)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Goca, A. A. (2000). *Haydar Tilbe'nin Mahzenü'l Esrâr Mesnevisi (Önsöz, Giriş, Metin ve Tercüme, Dizin)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güner, G. (2021). *Karahanlı Türkçesinde Fiil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2017). *Resûlî Sözlüğü'nün Türkçe Söz Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Hacıeminoğlu, M. Necmettin (2000). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J. R. (2011). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü (çev. Vedat Köken)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaçalın, M. (2012). *Nevayî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kahraman, S. (2015). *Dilde Çok Anlamlılık ve Belirsizlik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, G. (1997). *Lutfî Divanı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2022). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, N. (2009). *'Ali Şîr Nevâyî'ye Ait Bir Devâvîn Nüshası İncelemesi (Metin-Dilbilgisi-Dizin-Sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1989). *Seyfi-i Sarâyî, Gülîstan Tercümesi (Kitâb Gülîstan bi't-Türkî)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaörs, M. (2016). *Ali Şîr Nevâyî, Nevâdirü's- Şebâb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karasoy, Y. (1998). *Şiban Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, Ö. (1996). *Ali Şîr Nevâyî, Fevâidü'l- Kiber*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73 1v-235v/2), Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köktekin, K. (2002). Ali Şîr Nevâyî'nin Türkçeciliği. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, S. 19, s. 117-121.
- Köktekin, K. (2007). *Yusuf Emirî Divanı (Giriş-İnceleme-Tenkitle Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Erzurum: Fenomen Yayınları.

Kuanişbayev, E. (2006). *Kitâb-ı Fi'l-Fıkh (Giriş- Metin- Tıpkıbasım)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kut, G. (2003). *Ali Şîr Nevâyî, Ğarâ'ibü's- şîgar (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ölmez, Z. (1993). *Mahbûbu'l- Kulûb (İnceleme- Metin- Sözlük)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ölmez, Z. (2007). Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, S. 9, s. 173-219.

Özdarendeli, N. (2002). *Ali Şîr Nevâyî İlk Divan İnceleme-Metin-Dizin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özgür, C. (1988). *Baytaratü'l- Vâzih*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özgür, C. (1994). *Baytaratü'l- Vâzih'in Kıpçakça ve Türkmençe Yazmalarına Göre Kıpçakçanın Oğuzcalaşması (Türkmençeleşmesi) Üzerine Bir Dil Araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkan, A. (2018). *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l- Leysi's Semerkandî (Giriş-Metin-Dizinler- Tıpkıbasım)*. Konya: Palet Yayınları.

Öztopçu, K. (2002). *Kitâb Fi 'İlm An-Nuşşâb*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

Paçacıoğlu, B. (2016). *VIII.- XVI. Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Polat, R. (2019). *Ali Şîr Nevâyî'nin Eserlerinde Yardımcı Fiiller*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sabir, M. (1961). *Hayretü'l- Ebrâr (İnceleme- Metin- İndeks)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi Giriş-Metin-Sözlük*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Şimşek, Y. (2019). *Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi (Meşhed Nüshası [293 No.], Giriş-Metin-Dizin) C. I-II*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tezcan, S., Zülfikar, H., Ata, A. (2014). *Nehcü'l-Ferâdis*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R., Argunşah, M. (2014). *Mu'înü'l-Mürîd (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R. (2003). *Ed- Dürretü'l- Mudiyye fi'l- Lügati't- Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R. (2017). *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. H. (1999). *El- Kavânînü'l- Külliyye li- Zabti'l- Lügati't- Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugali*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Toprak, F. (2005). *Harezmi Türkçesinde Fiil*. Ankara.
- Tören, H. (2001). *Ali Şir Nevâyî, Sedd-i İskenderî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tulum, M. M. (2019). *Dîvân-ı Hikmet, Hikmetler Mecmuası, Mısır Nüshası-1650*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Tural, G. (2015). *Seb'a-yi Seyyâr: Yedi Gezegen*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turgut, A. (2010). *Çağatay Türkçesinde Fiil -Metin-*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk, T., Doğan, Ş. (2015). *Alî Şir Nevâyî Hayretü'l- Ebrâr*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türk, V. (2001). Ali Şir Nevâyî'nin Münacatı. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Üzбек Bayçura Özel Sayısı)*, C. X, s. 367- 392
- Türk, V. (2006). *Ali Şir Nevâyî, Nazmü'l- Cevâhir (Hz. Ali'nin Hikmetleri)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Türk, V. (2015). *Ali Şir Nevâyî, Vakfiye (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türk, V. (2017). *Ali Şir Nevâyî, Münacât, Çihil Hadis (Kırk Hadis), Nazmü'l Cevâhir, Kitâb-ı Sırâcü'l-Müslimîn*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türk, V. (2018). *Ali Şir Nevâyî, Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ (Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türk, V. (2019). *Ali Şir Nevâyî, Kitâb-ı Tevârih-i Mülûk-ı 'Acem*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türk, V. (2020). *Ali Şir Nevâyî, Kitâb-ı Münşeât*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Türk, V. (2021). Türkiye'de Ali Şir Nevâyî Çalışmaları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 52, s. 403-441.
- Türkay, K. (2002). *Alî Şir Nevâyî, Bedâiyü'l- Vasat: Üçüncü Dîvân*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğurlu, M. (1987). *Münyetül'l- Guzât*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ullmann, S. (1978). Anlambilimi (Çev. Naşit Fırat). *Türk Dili Dergisi*, s. 355-363.
- Usta, H. İ. (2011). *Orta Asya Kur'an Tefsiri (Metin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Poyraz Ofset.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 235v/3-450r/7) Giriş-Metin-İnceleme-Analitik Dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü, Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Berlin: Universitätsverlag Göttingen.
- Yıldırım, T. (2021). *Hüseyin Baykara Dîvân (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldız, A. (2021). *Ġarâibü's-şığar Dîvânı'nın Söz Varlığı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb (Hvârizm Türkçesi ile Tercümelî Şuşter Nüshası)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.